

ALMANYA'DA İSLAMİYETİN ROLÜ

Ursula NEUMANN*

Özet**

Almanya'da, göçmenlik olgusunu kabullenme ve göçmenlik olgusuna bağlı olarak toplumun çok kültürlülüğü doğrultusunda yeni bir süreç başlamış bulunuyor. Yeni süreç henüz toplumsal realitenin gerisinde kalsa da, toplumun bazı kesimleri hala homojen ulusal devlet prensiplerine dört elle sarılmaktan geri kalmaları da toplumda, öncelikle büyük şehirlerde kültürel ve dinî çeşitlilik ve renkliliğin normal olduğu bilinci oluşuyor. Bu bağlamda da Müslümanlarla diyalog başlatılmaya çalışılıyor ve Almanya'daki geleneksel yapı çerçevesinde ciddi bir tartışma ortamı yaratılıyor. İslamiyetin, Avrupa'da toplumsal yaşamın bir parçası haline getirme çabalarında Türkiye'nin rolü de gittikçe daha fazla önem kazanıyor.

Türkiye'nin Avrupa Topluluğuna alınmasına karşı zaman zaman ileri sürülen argümanlardan biri, Avrupa'nın Hıristiyan, en azından Hıristiyanlık etkisinde oluşu, Türkiye'nin Müslüman bir ülke olarak farklı bir kültüre dahil olduğudur. Böylesine bir argümanla söylenmek istenilen, homojenliği olumlu ve desteklenmesi gereken toplumsal bir ideal olarak görmek, Avrupa'nın dinsel açıdan uzun zamandan beri çok kültürlü¹ olduğunu göz ardı etmektir. Yalnız Almanya'da 3 milyon civarında Müslüman olduğu², tüm AT içinde ise bu sayının 13 milyon olduğu tahmin edilmektedir.³ İslamiyet Avrupa'da varlığını, sadece Müslümanlığa inananların, Avrupa'da Müslümanların, yaşaması nedeniyle hissettirmemektedir. İslamiyet aynı zamanda uluslararası ilişkiler, tüm dünyayı kapsayan iletişim, nedeni ister dini ister etnik olsun, uluslararası itilafların medyada verilmiş biçimi veya

* Prof. Dr., Hamburg Üniversitesi İnterkültürel ve Enternasyonal Karşılaştırmalı Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, 1999 – 2001 Hamburg Eyalet Senatosu Yabancılar Müşaviri

** For the summary in English, see the end page of the article.

yorumu olarak da görülebilir. Tartışılan konu, ister Cezayir, ister Afganistan, ister Avrupa içinde radikal İslamcı grupların terörü ile beslenen ve “İslamdan korku” şeklinde biçimlenen, Almanya’da “İslama karşı önyargı”nın bulunup bulunmadığıdır. Hamburg Üniversitesinden İslam bilimci Gernot Rotter, batı dünyasındaki İslamiyetin öcüleştirilmesinin karşısına İslam ideologları tarafından “Batının Şeytanlığı”nın konulduğunu (örneğin: Huntington’da “Clash of Civilizations”) açıkça göstermiştir.⁴

Makalemdede, siyasi İslamiyeti ve İslamiyete karşı önyargı ideolojisine girmeden, din olarak İslamiyetin Almanya’daki rolünü sergilemeye, İslamiyetin ve İslami camianın toplumsal konumunu irdelemeye çalışacağım. Öncelikle gençler ve çocukların dini sosyalizasyonunu ele alacağım. Bu bağlamda Almanya devlet okullarında din dersleri tartışması önemli bir rol oynamaktadır.

1. Almanya’da toplumsal gelişme

16 yıllık tutucu Hıristiyan Demokrat (CDU) yönetiminin ardından Sosyal Demokratlar ve Yeşiller “yabancılar politikasına” yeni bir yön vermeye başladıktan sonra Almanya’da göçmen ülkesi olgusunu asıl neyin belirleyip, neyin belirlemediği yavaş yavaş anlaşılmaya başlanmıştır. Yabancı gelmesine veya getirilmesine ivme kazandırmak tartışması ile birlikte (diğer Avrupa ülkelerinde de beklendiği gibi demografik gelişme nedeniyle), toplumsal çok kültürlülüğü yadsımayan, göz ardı etmeyen, bilakis toplumsal şekillenme sürecine alınmak zorunluluğu duyulan bir entegrasyon politikasının bilincine varılmaya başlanmıştır. Anayasasının ilk üç maddesinde açıkça insan onuru, şahsiyet gelişmesinde serbestlik, kişinin cinsiyetine, menşesine, ırkına, diline, vatanına, inancına ve ideolojisine bakılmadan eşitlik güvence altına alınmış olmakla beraber, halk içerisinde devlet tanımı ırk bazında algılanmaktadır.⁵ Son zamanlarda "deutsche Leitkultur" (= Alman Milli Kültürü) tartışmaları (Friedrich Merz, CDU) nedeniyle gün ışığına çıkan homojen ve herkes için bağlayıcı tanımlaması olan, yabancı unsurlar tarafından kirlenilmesine karşı korunması zorunlu milli bir kültür görüşü hüküm sürmektedir. Alman vatandaşlığına geçenlerin sayısını hızla arttıran yeni vatandaşlık yasası ile başlatılan süreç içinde Almanlığı veya Alman olmayı belirleyen vasıflara ilişkin görüş farklı boyutlara ulaşacak, yepyeni ayrıntıları da beraberinde getirecektir. Yeni yasanın getirdiği yeni tanımlama Müslüman Almanları da kabullenmek zorunda kalacaktır; hali hazırda Almanya’da 450.000 Müslüman Almanın

bulunduğu tahmin edilmektedir.⁶ Dini içerikli İslamî kuruluşlar 1920li yıllara uzanmakta olup, İslamî kuruluşların sayısı 1970li yıllarda Türkiye, Fas ve Tunus'tan çok sayıda yabancı işçi gelmesi ile hızlı bir artış göstermiştir.⁷ Yabancıların Almanya'ya göçü ile dini cemaatler çoğalmış, Katolik ve Protestan Kiliselerine mensup olanlardan sonra 3 milyon olduğu tahmin edilen Müslüman camiası üçüncü sırayı almıştır. Toplam nüfusa göre Müslümanlar azınlıkta olmakla beraber, söz hakkına sahip ve etkili olma talepleri git gide artmaktadır. Almanya'ya işçi göçü ile doğrudan ilişkisi olması nedeniyle Almanya'daki İslamî yaşam, Türk gelenekleri bazında bir yaşamdır. Almanya'daki Müslümanların 2,5 milyonu şu veya bu biçimde Türkiye kültürü, gelenek ve göreneklere ile ilişkilidir; sıra ile sonra Bosnalı (180.000), İranlı (120.000), Faslı (110.000), Afganistanlı (86.000) Müslümanların yanı sıra 20 ayrı ülkeden Müslüman yaşamaktadır.⁸

Türkiye'den farklı olarak Almanya'da İslamiyet tek bir inanç biçiminde karşımıza çıkmıyor, mezheplere veya siyasi amaçlara göre ciddi farklılıklar arz eden camialar biçiminde karşımıza çıkıyor. Örneğin Türkiye'den gelen Müslümanlar arasında Sünni ve Şiiilerin yanı sıra Aleviler, Pakistanlı Ahmediyyeler ve diğer ülkelerden daha farklı Müslümanlar bulunmaktadır. Türkiye'den gelenler arasında en büyük grubu Sünniler (2,5 milyon) oluşturmaktadır. Alevilerin sayısı konusunda kesin bilgiler mevcut olmamakla beraber, Türkiye nüfusu oranından daha yüksek bir oranda ve 600.000 civarında (Türkiye'den gelenlerin %25i) oldukları tahmin edilmektedir. Şiiilerin sayısı 125.000 ve Ahmediyyelerin sayısı ise 60.000 civarındadır. İslamî radikal grupların önemi kamuoyunda oldukça abartılmaktadır. İslamî radikal gruplar hem Federal hem de Eyaletler Anayasa Koruma Dairelerince hassasiyetle gözlemlenmektedir; yıllık raporlar kamuoyuna açık raporlardır. Anayasa koruma daireleri İslamiyeti din olarak değil, İslamiyetin siyasi hedefler için tehlike potansiyeli küçümsenemeyecek⁹ ideolojik radikal araca dönüştürülmesini gözlemlemektedir.

İslamiyet özünde örgütsel bir yapı veya hiyerarşi tanımamakla beraber, Almanya'nın siyasi ve idarî yapısı böylesi bir gereksinim yaratmış, bir çok İslamî örgütler kurulmuştur. Tescilli dernek statüsünde olan bu örgütler de çeşitli federasyon veya üst kuruluşlarda birleşmişlerdir. Federal Almanya düzeyinde faaliyet gösteren en önemli kuruluşlar olan "Zentralrat der Muslime in Deutschland" (= Almanya Müslümanlar Konseyi), "Islamrat für die Bundesrepublik Deutschland" (= Federal Almanya İslam Konseyi) ve "Türkisch-Islamische Anstalt für Religion" (= Diyanet İşleri Türk İslam

Birliği DİTİB) gibi kuruluşların yanı sıra eyaletler düzeyinde bir çok kuruluş mevcuttur. Eyaletler düzeyinde bir kuruluş olarak Hamburg'daki "Rat der Islamischen Gemeinschaften in Hamburg" SCHURA = ŞURA'ya kısaca değinmek istiyorum. Tescilli bir dernek olan ŞURA'nın üyeleri de yine tescilli derneklerdir. Bağımsız olan üye dernekler, görüşlerinde ve kararlarında da bağımsızdırlar, seçtikleri temsilciler çeşitli çalışma gruplarında diğer dernekler veya diğer derneklerin üyeleri ile birlikte çalışırlar. ŞURA kendisine üye derneklere talimat veya direktif verme yetkisine sahip değildir, kendisini bir üst kuruluş olarak değil, sadece bir danışma kurulu olarak görür; yine de genel olarak Hamburg'da çeşitli kurum ve kuruluşlar ve resmi daireler tarafından tanınmaktadır. Çeşitli mezhepten (Sünniler ve Şiiiler dahil, Aleviler hariç) insanların kurdukları derneklerin yanı sıra cami dernekleri, kültür merkezleri, üniversite ve yüksek okul camiaları ve çeşitli DİTİB camileri de ŞURA üyeleridir. Üye grupların etnik kökenleri de, Afganistanlılardan, İranlılardan, Türkiyelilerden çeşitli Afrikalı gruplara kadar ulaşan geniş bir yelpaze oluşturmaktadır. ŞURA'nın kurulması ile Hamburg'daki İslamî gruplar bir bakıma toplumdaki gelen "kilisemsi yapılanma" baskı ve talebine yanıt vermiş oldular. Almanya'daki laiklik anlayışı, Fransa laikliğini örnek alan Türkiye laikliğinden farklı olduğundan, devlet ile dinî kesim, başka bir deyişle Kilise arasındaki ilişkiler de Türkiye'den daha farklıdır. Almanya'da Kiliseler kamusal tüzel kişilik statüsüne, İslamî veya diğer dinlere mensup insanların dernek veya birlikleri şahsi dernekler statüsüne sahiptirler.

Federal İçişleri Bakanı Schily'nin görüşüne göre, Almanya'da yaşayan Müslümanlar, kamusal tüzel kişilik statüsüne bağlı imtiyazları olduğundan bu konuyu çok önemli görmektedirler.¹⁰ Anlaşıldığı kadarıyla, üyelerden gelen bağışlar kilise vergisi gibi alınacak vergiden daha yüksek olduğundan İslamî örgütlerin böylesi bir vergiye sıcak bakmadıklarını söylemek gerek. Ayrıca kamusal tüzel kişilik statüsü, devletten yardım alma hakkını beraberinde getirmediği gibi, otomatik olarak televizyon ve radyo kurumlarında temsil hakkını da getirmez. Din dersi verme hakkı da kamusal tüzel kişilik statüsüne bağlı değildir. İslamî örgütlerin kamusal tüzel kişilik statülerinin tanınması sembolik de olsa önem arz etmektedir, İslamî kuruluşlar tarafından demokratik prensiplerin ciddiye alındığının bir işareti olarak algılanacaktır. Dinî ve toplumsal yaşama ilişkin soru ve sorunlarda ŞURA, Hamburg'da önemli bir muhatap konumuna girmiştir. Öncelikle dinî kurallara uygun yiyecek maddelerinin (örneğin helâl et) temini, ölen Müslüman Alman ise veya ailesi tarafından cenazesinin ülkeye götürülmesi istenmiyorsa dinî törenlerle defni, cami yapımlarında çıkan sorunlar,

Ramazan veya Advent (Hz. İsa'nın doğumundan, Noel'den, önceki dört pazar) ayları gibi kutsal ay veya günlerin birlikte kutlanması gibi dinler arası (çeşitli dinleri kapsayan diyalog) faaliyetler, ders malzemeleri üretme ve geliştirme, kent gelişim ve dahili emniyet toplantılarına katılmadan, Hamburg Üniversitesinde İslam teolojisi anabilim dalının kurulmasına ilişkin teorik-teolojik sorunlarını yanıtlanması gibi pratik konularda muhatap konumundadır.

Resmî kurum ve kuruluşlar kendilerine muhatap olabilecek, örgütsel yapısı açık, büyük İslamî grupları temsil yetkisine haiz dinî örgütlere gereksinim duymaktadır. Devletin bu gereksinimine ŞURA ve benzeri örgütler yanıt verir niteliktedir. Örgütlenme oranı yüksekliğini reddeden ŞURA'dan farklı olarak Almanya'da şimdiye dek iki dinî örgüt resmen tanınmıştır: "Islamische Föderation Berlin e. V." = İslam Federasyonu Berlin¹¹ ve "Islamische Religionsgemeinschaft Hessen (IRH)" = İslam Birliği Hessen.¹² Yukarıda belirtilen kararla İslam Federasyonu Berlin, Berlin Okullar Yasası madde 23 uyarınca, Berlin'deki resmî okullarda din dersleri verme hakkı almıştır. Belirtilen karar, Berlin'deki resmî okullarda din derslerinin tüzel kişilik statüsüne sahip dinî kuruluşlar tarafından verilebileceği düzenlemesi bazında verilen bir karardır. Hamburg'daki düzenleme Berlin'den farklıdır. Hamburg'da resmî okullarda din dersleri ancak ve ancak, Protestan dini öğrenimi görmüş, Hamburg Eyaleti öğretmenleri tarafından verilebilir. Katolik din dersleri Hamburg'da, özel Katolik okullarında okutulmaktadır. Yahudilik dinine mensup öğrencilere ise din dersleri Yahudi mahalli kuruluşları tarafından verilir, aldıkları notlar veya puanlar resmî okulların karnelerine geçerek tanınmış olur.

Almanya'daki İslamî dernek ve üst kuruluşların geniş bir yelpaze teşkil ettikleri göz önüne alınacak olursa, örgütlenme oranının oldukça düşük olduğunu söylemek gerekir. Jonker'in¹³ tahminlerine göre Müslümanların sadece %10'u camilerde aktif olarak dinî yaşama katılmakta, %30'u oruç tutmak, bayramları kutlamak gibi dinî görevlerini yerine getirmektedirler. Almanya İslam Arşivi de Almanya'da yaklaşık 300.000 Müslümanın (%10) İslamî örgütler tarafından temsil edildiğini tahmin etmekle beraber, sadece aile reisleri göz önüne alındığından bu sayının üçle çarpılması gerektiğine işaret etmektedir. 1982 yılında kurulan en büyük örgüt DİTİB, Almanya'daki Türkiyeli Müslümanlar arasında özel bir konuma sahiptir. DİTİB, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığının yurt dışı kuruluşudur. Almanya çapında kendisine bağlı 620 cami ile öncelikle yaşlı kesimin dinî gereksinimlerine yanıt vermektedir.¹⁴ Öğrenim, din dersleri, vaiz, yaşam

biçimi ve içerik gibi dinî konuları devlet denetimine bırakan Türkiye laikliği prensipleri çerçevesinde faaliyet gösterir. Belirtilen laiklik anlayışı, Almanya'daki devlet din işlerine karışmaz şeklindeki laiklik anlayışından farklı olduğundan, Türkiye'de yasaklanmış ve baskıya maruz kalmış dinî örgütler Almanya'da büyümüş ve önem kazanmışlardır. Söz konusu örgütler, "Verband der islamischen Kulturzentren e. V. = İslam Kültür Merkezleri Birliği (VIKZ, 1973 yılında kurulmuştur) ve Islamische Gemeinschaft Millî Görüş e. V. = Millî Görüş Teşkilatı'dır (IGMG, 1985 yılında AMGT = Avrupa Millî Görüş Teşkilatı olarak kurulmuştur). Almanya'da yaklaşık 300'er camisi olan her iki örgütün taraftarları daha farklı bir neslin mensubudurlar.¹⁵ VIKZ hiyerarşik bir yapıya sahiptir, ağırlıklı ilime ve dinî yaşama önem verir. Millî Görüş dinsel ve sosyal bir yapıya sahiptir, kreşler, öğrenci yurtları vardır, kadınlara, öğrencilere ve gençlere yönelik özel faaliyetler yürütür. Nüanslı modern toplumsal yapıya uymaya, piyasaya göre örgütlenmeye özen gösterir.¹⁶

2. Gençlerin dinî eğitimleri ve din anlayışları

İslamiyetin gençlik üzerindeki etkisine ilişkin tartışmaları en fazla belirleyen ve etkileyen olgu, Heitmeyer ve diğerleri tarafından 1997 yılında "Köktendinciliğin Çekiciliği" başlığı altında yapılan araştırmadır. Belirtilen araştırma, Türk gençlerinin güya radikal guruplara yöneldiğini kanıtlamaktadır: gençlerin yarıdan fazlası güya İslamiyetin üstünlüğünden yola çıkmakta, diğer dinleri ve batı toplumlarının yaşam biçimini reddetmekte, dinî nedenlerle şiddete başvurma eğilimi göstermektedirler. Metodik ve içerik olarak belirtilen araştırma çok ciddi biçimde ve haklı olarak eleştirilmiştir. Araştırmanın sonuçları diyalog ve demokratik bir biçimde içerik tartışmasını değil, Alman toplumunda var olan önyargıdan hareket ederek, dışlanma ve ret sonucunu gösterdiğinden tartışma götürür bir araştırma olarak ele alınmak zorundadır.

2000 yılından beri elimizde çok daha kapsamlı, Katolik, Protestan, Müslüman ve hiç bir dine mensup olmayan gençleri kapsayan (Deutsche Shell 2000) bir araştırma mevcuttur. Bu araştırmada dört grup genç arasında önemli farklar görülmektedir. Müslüman gençlerden erkeklerin %75'i, kızların %80'i dindar olduklarını belirtirken, Katolik ve Protestan gençlerde bu oran %50 ve %60'tır. Müslüman gençlerden erkelerin %46'sı, kızların %38'i camiye gittiklerini, yaklaşık yarısı namaz kıldıklarını, dörtte üçü ilerde kendi çocuklarını dindar yetiştirmek istediklerini belirtmektedirler. Protestan gençlerin sadece %40'ı, Katolik gençlerin %50'si ise kendi

çocuklarını dindar yetiştirmek istemektedirler. Hıristiyan gençlerde İncil hemen hemen hiç bir rol oynamaz, gençlerin sadece %3'ü İncil'le ilgilenirken, Müslüman gençlerin %11'i çok sık, %30'u oldukça sık Kuran'dan ayetler okuyarak dua ettiklerini belirtmektedirler. Müslüman gençler için Ramazan ayı büyük bir önem taşımakta, ankete katılanların dörtte üçü oruç tutmaktadır. Yüksek oranda önem Alman gençlerinde Noel (%84) ve Paskalya (%65) yortularına ilişkin gözlemlenmektedir. Belirtilen dini bayramların her üçü de aile içinde kutlanmakta, aile içinde büyük önem taşımaktadır. Shell araştırma sonuçlarına göre Alman gençleri arasında Kilise, başka bir deyişle din ciddi boyutlarda önem kaybetmiş olmakla beraber bu gençler, dinin önemli rol oynadığı Müslüman gençler ve aileleri ile karşı karşıya bulunmaktadırlar. Katolik ve Protestan gençler "İslamî çevreye tepki olarak kendi gelenekleri uyarınca dinin etkilediği bir yaşam biçimine sarılmamaktadırlar. (...) Şaşırtıcı olan, İslamî yaşam biçimi ve İslamî camia ile güncel yaşamda somut olarak karşıya kalmalarına rağmen Protestan, Katolik ve hiç bir dine mensup olmayan gençler bu durumdan etkilenmemektedirler".¹⁷

Bir dine mensup olmakla dini konulara ilgi duymayı birbirine karıştırmamak gerekir. Fred-Ole Sandt araştırmasında (1996) hayatın anlamı, ölümden sonra yaşam, tanrının varlığı veya yokluğu, sorumluluk gibi dinler tarafından yanıtlanan bir çok sorunun gençler için büyük önem taşıdığını tespit etmiştir. Bu soruların önem taşıması, gençlerin Hıristiyan, Müslüman veya ateist ailelerin çocukları olmalarına bağlı değildir. Yine de bu gençler dinleri ve kiliseyi eleştirmektedirler; Alman gençlerinin önemli bir kesimi dine tamamen sırt çevirmiştir. Hıristiyan kültüründen gelen gençlerin ortak noktası, geleneksel dindarlıkla aralarına mesafe koymaları ve geleceklerini otonom bir düşünce çerçevesinde planlamalarıdır. Bu gençlere göre dindarlık, sübjektiflik anlamına gelir. Anket kapsamında sorulan Müslüman gençler ise "genel olarak dindarlığı batı modernizminin ve buna bağlı olarak bireysel sübjektifliğin karşıtı" olarak tanımlamışlardır.¹⁸ Hepsi olmasa da Müslüman gençlerin bir kısmı yaşamlarını İslamî kurallara göre organize etmeye gayret etmekte, böylesi bir yaşamı batılı modernizme çelişki olarak görmektedirler. Müslüman gençlerin belli bir kısmı ise okul, boş zamanlar gibi güncel yaşamlarını dini pratikten ayrı görmekte, böylesi bir yaşamı iki kültür arası değil, iki kültür içinde bir yaşam olarak tanımlamaktadırlar. İslamiyete böylesi bir yaklaşım birlikte getirilmiş bir gelenek değil, Almanya'da karşılaşılan yaşam biçimine bir tepkiden doğan yaklaşımdır. Geleneksel dindarlığın yeniden edinilmesi şeklinde bir gelişme gözlemlenmektedir.

İlginç olan, farklı dinlere mensup gençlerin birbirleri hakkında çok az bilgi sahibi olmalarıdır. Müslüman gençler Hıristiyanlığı Müslümanlığa benzer bir din olarak tanımlamaktadır. Hıristiyanlar ile Müslümanlar arasındaki asıl farkın, "Alman gençlerin" dinlerinin kurallarına uymadıkları, egoist hareket ettikleri, yalnız kendilerini düşündükleri, buna karşılık İslamiyetin daha sıkı olduğu, kısıtlamalar getirerek daha az bireysel ve yüzeysel özgürlük tanımakla beraber, daha büyük bir sosyal yaşam sağladığı, adalet ve birliktelik duyguları verdiği görüşündedirler.¹⁹ Hıristiyan ve ateist gençler ise Müslümanlığı, İslamiyet baskıcı bir karakter yükledikleri ölçüde negatif görmekte, kendilerinin bu durumdan mağdur olabilecekleri kuşkusuna kapılmamaktadırlar. Müslümanlığa yaklaşımlarında bir tarafta merak ve spesifik net bir hoşgörü, diğer taraftan ise cahillik gözlemlenmektedir. Tehlikenin köktendinci Müslüman ülkelerden gelebileceği korkusu açıkça görülmekte, bu tehlikenin kendi bireysel özgürlüklerini de etkileyebileceği korkusuna kapılmaktadırlar.

Yukarıda çizilen duruma en doğru pedagojik yanıt kanımca, gençleri din ve mezheplerine göre ayırmayan, tam tersi, aralarında diyalog kurmayı sağlayacak, dindar insanlar yetiştirme çabasından uzak, dinler arasında diyalog prensibinde bir din dersi olabilir kanısındayım.

Kısaca biraz da Müslümanlığın simgesi olarak algılanan kızlarda başörtüsü konusuna değinmek istiyorum. Farklı sosyal bağlamlarda farklı sembolik anlam taşıyan başörtüsü üzerine başlı başına bir makale yazmak mümkündür. Örnek olarak küçük bir söyleşide 16 yaşındaki Elif'in söylediklerinden alıntı yapmak istiyorum: "Bazen burada kendimi başörtülü olunca daha rahat hissediyorum, Türkiye'de ama öyle değil. Niye? Ben de bilmiyorum, sanırım bizim buradaki durumumuz nedeniyle." Elif 12 yaşından beri başörtülü. İlkokulda Elif'e kendisinden biraz büyük olan kuzeni ve arkadaşları örnek olmuşlar. Beşinci sınıfa gelince büyüdüğünü kanıtlamak için başörtüsü bağlamaya başlamış. Annesi razı olmamış, kızmış, söylenmiş ama sonunda kabullenmek zorunda kalmış. Annesi yine de fatura çıkarmaktan geri kalmamış, mademki başörtüsü takıyormuş, namaz kılmasını da öğrenmek zorundaymış. Elif Kuran kurslarına gitmiş, bir yıl namaz kılmasını ve dinin gereklerini öğrenmiş. 16 yaşına gelen Elif hala başörtüsü takmakla beraber, artık namaz kılmıyor. Müslümanlıkla bir çekişme ve çelişki içinde, kendisini çok kısıtladığından, kuralları yerine getiremediği için suçluluk duygusuna kapıldığından yakınmakta.

Demek ki başörtüsü, başörtüsünü takan şahsın mutlaka köktendinci bir eğilimi olduğunu göstermez, yukarıdaki örneğimizde Elif'in "bizim durumumuz" tanımlaması ile dile getirilen hukuki garantinin olmayışı, dışlanma, gizli tehlikeye bir tepki olabilir diye düşünüyorum. Türkiye'den farklı olarak başörtüsü, seksüel bir sarkıntı veya tacize maruz kalmamak için hem Türk hem de Alman gençlerine "namuslu bir kız" sinyalini vermek için kişinin Türk-İslam camiasına, başka bir deyişle hangi etnik gruba mensup olduğunun dışı vurumu da olabilir. Başörtüsü Almanya'da, Almanlara karşı "farklı" olduğunu kabullenmeleri, "farklılığına" tahammül etmeleri için bir diretmenin, demokrasiye güveninin, demokrasiye inancının sembolü de olabilir. Nasıl ki Türkiye'den gelen misafirlerimiz okullarda başörtüsü takılmasına izin vermemizi anlamakta zorluk çekiyorlarsa, dinsel eğilimli Türk kızları da Türkiye'nin politikasını anlamakta zorluk çekiyorlar. Yukarıda sözü edilen Shell araştırmasında bir kız: "Burada yabancıyız, Türkiye'ye gidince orada da yabancıyız. Orada bize Alman burada da Türk gözüyle bakıyorlar. Bu çok büyük bir sorun, insanı psikolojik olarak hasta ediyor. Hem neden bilmiyorum, insan orada nasıl davranacağını bilemiyor (...). Neden böyle yapıyorlar bir türlü anlayamıyorum. Türkiye'yi seviyorum, fakat orada yaşayamam. Orada da buradaki gibi -başörtülü- yaşamam mümkün olsa geri dönmeyi çok isterdim."²⁰

3. İslamiyete bilimsel yaklaşım için öğrenim

Henüz Almanya üniversitelerinden hiç birinde İslam Teolojisi kürsüsü yoktur (İslam Bilimleri anabilim dalları olmakla beraber bunlar, Yakındoğu ve Önasya kültürü ve tarihi üzerinde çalışmalar, Arap dili ve kültürü ve Felsefe ağırlıklı bölümlerde de İslamiyet üzerinde araştırmalar yapılmaktadır). İvedilikle ve öncelikle yapılması gereken şeyin, bilimsel bazda yukarıda kısaca değindiğim, hangi etnik kökenden gelirse gelsin, çeşitli İslamî gruplar arasında diyalogun başlatılması olduğuna inanıyorum. Atılması gereken ikinci adım çok kültürlü toplum yapısı nedeniyle hem Almanya'yı ilgilendiriyor hem de diyalog için çok önemli: Katolikler, Protestanlar ve ateistler ciddi bir biçimde İslamiyet'in içeriğini, cemaat yapısını tanımak, kısaca İslamiyeti tanımak, öğrenmek zorundalar. Ancak bu yoldan tartışmaların objektif olacağına, Müslümanların, mesafe koyma prensibine sarılmadan kendi içlerinde var olan çeşniliğe ve renkliliğe yönelme cesareti göstereceklerine inanıyorum. İslam Teoloji kürsüsünün en belirgin vasfının bilimsellik olması gerekir. Kurulacak kürsünün tefsiri ve İslamî hukuku çok iyi bilmesi kaçınılmaz olduğu kadar, İslamiyette var olan diyalog prensibinden yola çıkarak diyalogu sürdürmesi de kaçınılmazdır.

Hem güncel yaşamda İslamiyetin çok büyük rol oynadığı, İslamiyet üzerinde önemli araştırmalar yapılan Endonezya ve Güney Afrika gibi çok dinli toplumlar, hem de üniversitelerinde dinler arası diyalog yaşanan Hollanda ve İngiltere gibi ülkeler, hem İslamiyet, hem birlikte yaşamak hem de göçmen ülkelerinde kültürel gelişme için modern İslam teolojisinin mümkün ve çok verimli olduğunu kanıtlamışlardır. Türkiye'den bir teolog bize, İslamiyeti bilimsel temelde çok iyi bilen kişiler yetiştirmemizi salık vermiş, böylesi çalışmalarla tüm İslam dünyasına bu konuda fikir üretmek için bir sinyal verilmiş olabileceğini, Türkiye üniversitelerindeki teologların diyaloga açık olduklarını, üniversiteler düzeyinde bize yardımcı olacaklarını belirtmiştir.

Yeteri kadar imam, din dersi öğretmenleri ve hizmet verecek uzmanları olmadığından, Almanya'daki derneklerin ve üst kuruluşların çoğu devlet üniversitelerinden birisinin çatısı altında İslam Teoloji Enstitüsü kurulmasını ve profesörlerin atanmasını talep ediyorlar.²¹ Bazı yerlerde özel kurumlarda teolog yetiştirme olanağı bulunmakla beraber, Almanya'ya imamlar Avrupa dışından getirilmektedir. Bu imamlar Almanya'daki yaşamı tanımadıkları gibi yabancılar hukukuna ilişkin bir çok engellerin üstesinden gelmek zorundadırlar, Almanya'daki Müslümanları tanımadıklarından, çektikleri zorlukları ve sorunları bilmediklerinden, dil yetersizliğinden çok zaman Almanya'daki Müslüman cemaatin sorunlarına yanıt verebilecek durumda değildirler. Ayrıca yetişkinler eğitiminde, siyasi eğitimde, Alman kurum ve kuruluşlarında, kiliselerde de İslam bilimlerinde yetişmiş yetenekli uzman kişilere gereksinim vardır. Çok sayıda din dersi öğretmenine de gereksinim olduğuna ayrıca dikkatinizi çekmek isterim.

4. Çok dinli bir toplumda din dersleri

Jonker'in de gerçekçi bir yaklaşımla saptadığı gibi, kimin dinî cemaat olarak (tüzel kişilik sıfatı ile) tanınıp tanınmayacağı konusu, nesiller ötesi idamesinin güvence altına alınması için İslamiyetin sonraki nesillere aktarımı, yabancı ülkede dini sosyalizasyonun sağlanmasına ilişkin tartışmaların odak noktasını din dersleri oluşturmaktadır. Çocukların din eğitimi için özünde beş olanak vardır.

Tartışmalarda öngörülen genel çözüm, Almanya'da Protestan ve Katolik çocukların aldığı din derslerine benzer, mezheplere bağlı ve çocukların mezheplerine göre ayrılarak verildiği (Kiliselerin sorumluluğunda) din dersleridir. İslamî kuralları öğretici içeriği olan bu tür din dersleri için

öğretmenlerin yetiştirilmesi zorunludur. İslamî camia ve İslamî örgütler böylesi, tüzel kişilik statüsünde İslamî cemaat sorumluluğunda bir çözümü yeğlemektedirler. Yukarıda da değinildiği gibi Berlin'de mahkeme kararı ile bu çözüm gerçekleştirilmiştir. Diğer eyaletlerde, bir taraftan eyalet ile Kilise arasındaki sözleşmeler, diğer taraftan ise İslamî kuruluşların tüzel kişi olarak tanınmamış olmaları nedeniyle bu çözümün gerçekleşmesi henüz mümkün değildir. Kiliseler de, çocukların mezheplere göre ayrılarak dinî kuralların öğretimi içerikli din dersleri verilmesinden yana olduklarından bu çözüme sıcak bakmakta ve desteklemektedirler.

İkinci çözüm yine mezheplere göre çocukları ayırarak verilecek, fakat dinî kuralların öğretimi içerikli değil, din bilgisi içerikli din dersleridir. Böylesi bir çözüm ilk olarak Kuzey Ren Westfalya eyaletinde proje şeklinde uygulanmaktadır. Öğrenimlerini Türkiye'de tamamlamış ve Kuzey Ren Westfalya Eyaleti tarafından atanan öğretmenler 30 okulda Almanca olarak İslam din dersleri vermektedirler. Müslüman çocuklar için din dersleri öğrenimini sağlamak amacıyla Kuzey Ren Westfalya Eyaleti bu çözümü pragmatik bir çözüm olarak görmektedir. Almanya Müslümanlar Konseyi, Federal Almanya İslam Konseyi gibi örgütlerin yanı sıra Katolik ve Protestan Kiliseleri de Anayasanın 7. maddesi 3. fıkrası uyarınca dini kuralların öğrenimi içerikli din dersleri için gayret göstermektedirler.

Din dersleri için öngörülen üçüncü çözüm de benzeri bir çözümdür. Türkiye'deki din dersleri biçiminde ve aynı içerikli din derslerinin "Anadil dersleri" denilen dersle bağlantılı olarak verilmesi önerilmektedir. Bazı eyaletlerde öğleden önceki normal ders saatlerine entegre edilmiş olarak, bazı eyaletlerde öğleden sonraları ek olarak Türk öğretmenler tarafından bu dersler verilmektedir. Öğretmenlerin bir kısmı Alman makamlar tarafından atanan, bir kısmı da konsolosluk öğretmenleridir. Dersler Türkçe yapılır. Bu çözümde en önemli sorun, Türk olmayan diğer Müslüman çocuklara bu yoldan ulaşmak mümkün olmadığı gibi bu derslere, (sadece) Türkçesini geliştirmek isteyen öğrenciler katılmaktadırlar.

Dördüncü çözüm Ahlak (etik) dersleridir ki bu, dinlere ve mezheplere göre din derslerinin tamamen kaldırılarak, devletin sorumluluğunda herkese ve birlikte ahlak dersleri verilmesi anlamına gelir. Dinî içeriğe önem veren hem Müslümanlar, hem de Katolik ve Protestan Kiliseleri böylesi bir çözüme karşı çıkmaktadırlar.

Din dersine alternatif olarak Brandenburg Eyaletinde konulan LER (= Lebensgestaltung – Ethik – Religionskunde = Yaşam – Ahlak – Din bilgisi) de dinî kuralların öğrenilmesine önem veren kurum ve kuruluşları tatmin edici mahiyette değildir.

Son ve ilginç çözüm, Hamburg'da uygulanan “herkese ve birlikte din dersleri” çözümdür. Hamburg'daki resmi okullarda din dersleri, öğrencileri din veya mezheplerine göre ayırmadan ve sınıftaki çocuklar bölünmeden yapılır. Din dersleri diyalog bazında, pozisyonel ve dinler arası diyalog prensiplerine uyularak yapılır. Bu derslerde dinî inançlardan hiç birisi mutlak gerçek olarak tanımlanmadığı ve köktendinci bir yaklaşımla diğer dinler reddedilmediği için bu yöntemi diyalog bazında din dersi olarak tanımlıyorum. Ders metodunda da diyalog prensibi odak noktayı oluşturmaktadır; Müslüman, Hıristiyan veya hiç bir dine mensup olmayan çocuklar, örneğin öldükten sonra ne olacak gibi kendilerini ilgilendiren soru ve sorunları tartışır, yanıt bulmaya, her dinin önerisini kavramaya çalışırlar. Farkların açığa çıkması, kavranılması, çocukların kendi pozisyonlarını güçlendirip karşı pozisyonun kavranılması amaçlanır. “Herkese ve birlikte din dersleri” kavramı, çeşitli mezheplerden Hıristiyanların ve Müslümanların, Budistlerin ve Yahudilerin katılımı ile dinler arası bir komisyon tarafından hazırlanmıştır. Dersler, resmi okullarda, fakat Protestan Kilisesi sorumluluğunda, özel eğitimden geçmiş öğretmenler tarafından verilir. En önemli ve en ilginç olan durum, bu derslerin öğrenciler tarafından kabul görmesidir. 14 yaşını bitiren çocukların kendi iradeleri ile bu derslerden muaf tutulabilecekleri - daha küçük yaştaki çocukların muaf tutulması ebeveynlerinin iradesine bağlıdır -, Hamburg gibi büyük bir şehirde öğrencilerin yarıdan fazlasının hiç bir mezhebe (dine) mensup olmadığı, sadece küçük bir kesiminin (%10 civarında) Müslüman çocuklardan oluştuğu göz önüne alınacak olursa, mezheplere veya dinlere göre öğrencileri ayırarak yapılacak din derslerinde sınıfların boş olacağı görülecektir. Toplumda konumunu bulma ve bilme, birbirleri hakkında bilgi edinme gibi öğrencileri doğrudan ilgilendiren, öğrencilerin ilgisini çeken konularda beklentilerine yanıt verdiği için çocuklar ve gençler çok kültürlü-dinlerarası bazda yapılan derslere severek katılmaktadırlar.

Sonuç olarak, Almanya'da göçmenlik olgusunu kabullenme ve göçmenlik olgusuna bağlı olarak toplumun çok kültürlülüğü doğrultusunda yeni bir süreç başlamış bulunuyor. Yeni süreç henüz toplumsal realitenin gerisinde kalsa da, toplumun bazı kesimleri hala homojen ulusal devlet

prensiplerine dört elle sarılmaktan geri kalmasalar da toplumda, öncelikle büyük şehirlerde kültürel ve dinî çeşnilik ve renkliliğin normal olduğu bilinci oluşuyor. Bu renkliliğe şekil vermek en önemli görevlerimizden biri olmalıdır kanısındayım. Din olarak İslama ve İslamiyete inanan Müslümanlarla diyalog başlatılmalı, inançları, yaşam, ölüm, ölümden sonra yaşam, dinî yaşamda toplumsal yapı, dinî kurum ve kuruluşlara ilişkin Müslümanların görüşleri Almanya'daki geleneksel yapı çerçevesinde ciddi bir tartışmaya açılmalıdır. Diğer taraftan ise Federal Almanya demokrasisinin dinî gruplara –sadece Müslümanlara değil- ne denli katılım olanağı verdiği yeniden gözden geçirilmeli, sınanmalı, sapmaların yapısal nedenleri ortaya çıkarılmalı, Müslümanların, Alman (vatandaşı) olmadıkları için katılımlarının engellendiği gün ışığına çıkarılmalı ve çözümler aranmalıdır. Durumun normalliğinin kabulüne ve diyaloga çağırıyorum. Diyaloga açıklığın kendini “modern” tanımlayan Batıya özgün bir vasfın olmadığına, Müslümanların da diyaloga açık olduğuna kesin ve sarsılmaz bir inancım var.

Almanya'da başlayan süreçten yararlanmak zorunda olduğumuz, yardımlarınıza kesin ihtiyaç duyduğumuz bir konuda Türkiye'den önemli bir beklentim var. Almanya'da Türkçe konuşan kesimi dinî konularda aydınlatacak imam göndermeye devam etmesi. Gönderilecek imamların öğrenimlerinde, dinine sıkı bağlı Müslümanların beklentilerinin de göz önüne alınmasına dikkat edilmesi, öncelikle dil eğitiminden geçmiş olmaları -Almanca bilmeyen imamların gönderilmemesine itina gösterilmesi-, Almanya'daki Müslümanlara psikolojik destek verebilecek, yetenekli imamların gönderilmesi çok büyük bir önem taşımaktadır. Gönderilecek imamların Almanya'daki Müslüman Türklerin dertlerini ve yaşam koşullarını bilmesi, bir imamın görevinin öne geçip namaz kıldırımdan öte, Hıristiyan veya ateist bir toplumda İslamiyeti tüm boyutları ile tartışabilecek yeteneklere sahip, durumun Müslüman bir çevre olan Türkiye'den farklı olduğunun bilincinde olmalarına hassasiyet gösterilmesidir.

Gurur duyduğumuz İslamiyeti Avrupa'nın arka avlularından çıkarıp, toplumsal yaşamın bir parçası haline getirme çabalarımızda Türkiye'nin yardımlarını esirgememesi gerekir.

Summary

A new process has already begun in Germany, in which the society accepts the migration phenomenon and through this acceptance -- also the multiculturalism within the society.

Although the new process has just started reshaping social reality, with some segments of the German society still defending the idea of homogeneous nation-state principles, a new consciousness -- especially in the big cities -- has been developing, highlighting the normality of multiculturalism and multi-religious aspect of society. Within this context, a new dialogue appears to be developing with the Muslim community, and a new discussion about this issue has already begun within the relatively conservative German society. In this respect, the role of Turkey in the integration of Muslims into German society, is also increasing.

Sonnotlar

¹ Deutscher Bundestag (2000): Islam in Deutschland. Antwort der Bundesregierung auf die Große Anfrage der Fraktion der CDU/CSU, Drucksache 14/2301 vom 8.11.2000, s. 5

² a. g. y. s. 5

³ Zentrum für Türkeistudien (1999): Pressemitteilung. Die EU-Perspektive der Türkei darf nicht an christ-demokratischen Werten scheitern. Essen, 29. Juli 1999

⁴ Rotter, Gernot (1998): Satanischer Westen, Dämonischer Islam. Wie sich zwei Feindbilder ineinander spiegeln. Im: Spiegel-Spezial 1/1998, s. 22

⁵ Oberndörfer, Dieter (2000): Was ist eigentlich ein integrierter Deutscher? In: Frankfurter Rundschau, 24.10.2000

⁶ Deutscher Bundestag 2000, a.a.O. s. 5

⁷ Lemmen, Thomas (2000): Islamische Organisationen in Deutschland. Bonn (Friedrich-Ebert-Stiftung), s. 15-20

⁸ Bu ülkeler şunlardır: Lübnan, İrak, Pakistan, Tunus, Suriye, Cezayir, Mısır, Ürdün, Endonezya, Eritrea, Bangladeş, Sudan, Libya, Yemen, Suudi Arabistan, Bahreyn, Bruney, Katar, Kuveyt, Oman ve diğerleri. Sayılar yuvarlak verilmiştir. 31.12.1999 verileri, krşl. Deutscher Bundestag 2000 s. 6

⁹ Schily, Otto (2000): Islam in Deutschland – Islam in Europa. In: Fritsch-Oppermann, Sybille Hrsg. (2000): Islam in Deutschland. Eine Religion sucht ihre Einbürgerung. Loccumer Protokolle 19/99, Rehburg-Loccum (mimeo), s. 165

¹⁰ a. g. y. s. 169

¹¹ Federal İdarî Mahkeme; 6c 5.99; 22 Şubat 2000 tarihli kesinleşmiş karar

¹² İdarî Mahkeme Darmstadt; 3E 952/99 (3), 9.9.1999 tarihli henüz kesinleşmemiş karar

¹³ Jonker, Gerdien (2000): Islam – Eine Bestandsaufnahme in Deutschland. In: Fritsch-Oppermann, Sybille Hrsg. (2000): Islam in Deutschland. Eine Religion sucht ihre Einbürgerung. Loccumer Protokolle 19/99, Rehburg-Loccum (mimeo), s. 21

¹⁴ a. g. y. s. 25

¹⁵ VIKZ üyelerinin yaş ortalaması 25tir, Jonker 2000, s. 26

¹⁶ krş. Jonker 2000, s. 26

¹⁷ Deutsche Shell (Hrsg. 2000): Jugend 2000. Band 1 und 2. Opladen (Leske+Budrich), s. 180

¹⁸ Sandt, Fred Ole (1996): Religiosität von Jugendlichen in der multikulturellen Gesellschaft. Eine qualitative Untersuchung zu atheistischen, christlichen, spiritualistischen und muslimischen Orientierungen. Münster/ New York (Waxmann), s. 259

¹⁹ a. g. y. s. 253

²⁰ Deutsche Shell 2000, 2. cilt s. 139.

²¹ Talebi Aleviler de destekliyor ve enstitüye katılmak istiyorlar.